

таблицю “Аналіз основних предметів початкової освіти (за положеннями 1864 та 1873 років)” тощо.

Висновки. У цілому вважаємо, що засвоєння змісту спецкурсу “Розвиток початкової освіти в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)” дасть змогу студентам спеціальності 6.010102 “Початкова освіта” поглибити знання щодо: передумов розвитку вітчизняної мережі початкових навчальних закладів у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.; етапів розвитку початкової освіти в Україні; змісту початкової освіти та методів навчання в початкових школах Східноукраїнського регіону; позитивного історико-педагогічного досвіду діяльності початкових шкіл та шляхів його творчого впровадження в сучасну освіту.

Література

1. Бойко О.Д. Історія України : навч. посіб. / О.Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2006. – 686 с.
2. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник / М.В. Левківський. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
3. Мельничук О.С. Історія педагогіки України : навч. посіб. / О.С. Мельничук. – Кіровоград : КДПУ ім. В. К. Винниченка, 1998. – 169 с.
4. Міськова Н.М. Становлення змісту шкільної початкової математичної освіти в Україні (60-і роки ХІХ – 30-і роки ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Міськова Наталія Миколаївна. – Рівне, 2005. – 293 с.
5. Субтельний О. Україна: Історія : навч. посіб. / О. Субтельний. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1993. – 720 с.
6. Шмид Г.К. История средних учебных заведений в России / Г.К. Шмид. – СПб : изд. О. Богданова, 1878. – 684 с.

БУТЕНКО Г.П., МОЛЧАНОВА О.А.

ВИКОРИСТАННЯ КАЗКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Історія людства й країн налічує багато тисяч років, розвиток у будь-якій галузі кожну хвилину змінюється, актуальними стали поняття: нанотехнології, комп’ютерні технології, інтерактивні технології, компетентність, але в будь-якому куточку світу, коли народжується дитина, хоча навіть коли серце дитини б’ється поруч із серцем матері, вже в той період маленька особистість чує голос матері, який наспівує колискову або розповідає казку. І це добра традиція, коли дитина чує від улюбленої людини різні форми фольклору країни, де вона побачить світ власними очима.

Можна стверджувати, виходячи з основ пренатальної педагогіки, а також з власного досвіду, що, якщо дитина чує ще до свого народження колискову або казку, то вона має музичний слух, виявляє зацікавленість до казок, випереджає своїх однолітків у розумовому розвитку, а також намагається застосовувати креативний підхід до різних видів діяльності. Таким чином, казка як засіб виховання застосовується в усіх країнах, і лише за-

лежить від батьків, вихователів, вчителів “бути чи не бути” казці інструментом навчання чи виховання.

Ще в давнину розповіді про персоніфіковані природні сили сприймалися як казка. Так, у складних ситуаціях дітям допомагали Сонце, Вода, Мороз та інші. Елементарні норми поведінки, знання та вимоги через казку непомітно для самої дитини входили в її свідомість і ставали внутрішнім досягненням.

Якщо говорити про казки інших народів, то через них дитина має можливість пізнати життя й погляди (принцип інтеркультурності). Причому в казках зазвичай передається найтаємніше й найхарактерніше для націй. Тому дитина може проникнути у внутрішній світ людини, що живе в іншій частині світу. Це, у свою чергу, допомагає дитині навчитися розуміти людей, що живуть в інших країнах, їх цінності, ідеали навчання й виховання, норми поведінки, традиції. Казки різних народів – чудовий засіб розуміння внутрішнього світу, напряду думок, гумору, ознайомлення зі звичаями, виховними прийомами людей, що живуть інакше, ніж ми.

У своїй педагогічній діяльності досліджували й використовували казки такі педагоги, як: В. Сухомлинський, А. Макаренко, К. Ушинський. Плеяда відомих дитячих письменників приділяли увагу казкам, а саме: В. Жуковський, К. Чуковський та ін. Казку як засіб морального виховання розглядали С. Бакуліна, І. Бех, Л. Литвиненко, С. Русова.

У “Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти” наголошено, що основними компетентностями, яких вимагає сучасне життя, є *соціальні*, котрі пов’язані зі здатністю брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень; ті, що стосуються життя в *полікультурному* суспільстві, розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їхньої мови, релігії, культури тощо; *комунікативні* – опанування усного й писемного спілкування, а також оволодіння мовами; *інформаційна компетентність*, пов’язана з потребою здобувати, аналізувати й застосовувати інформацію, а також володіти інформаційними технологіями, виявити бажання й готовність постійно навчатися як у професійному, так і в особистому та суспільному плані; *саморозвитку* й *самоосвіти*, які пов’язані з готовністю постійно навчатися, виокремлюється така компетентність, як *креативна*, котра “...поєднує прагнення і здатність до раціональної продуктивної творчої діяльності” [9, с. 57].

З огляду на вищесказане, ми вбачаємо актуальним компетенції, які необхідно розвивати для самореалізації, що, у свою чергу, сприятиме вдосконаленню творчої особистості. Отже, *мета статті* – розглянути казку як засіб формування компетенцій особистості, спираючись на казкотерапію в психології та педагогіці.

Як зазначають науковці, казкотерапія – процес об’єктивності проблемних ситуацій. Усі випробування долаються завдяки внутрішньому джерелу сили. Казка вчить, що проблеми можна розв’язати. Тому “казкотерапія – це ще й процес активізації ресурсів, потенціалу особистості. До того ж вона визначає орієнтири в становленні особистості – вірність наро-

дові й власному слову, сміливість, хоробрість, кмітливість, витримку, розум” [1, с. 51–52].

Казкові історії містять інформацію про динаміку життєвих процесів, у казках можна знайти повний перелік людських проблем і образні способи їх розв’язання. Слухаючи казки в дитинстві, особистість накопичує певний досвід, який допомагає в житті долати труднощі, а також знаходити рішення щодо ситуації або конфлікту.

Казка іноді символічно попереджає про те, як буде розвиватися ситуація. Тому казкотерапія для дітей пов’язана, передусім, з усвідомленням змісту казкових подій і їх взаємозв’язком із ситуаціями майбутнього реального життя. Якщо дитина з раннього віку почне усвідомлювати “казкові уроки”, відповідати на запитання “Чого мене вчить казка?”, співвідносити відповіді зі своєю поведінкою, то вона стане активним користувачем власного досвіду в руслі ситуацій. І, відповідно, буде мудрішою й більш творчою. Отже, казкотерапія – це процес утворення зв’язку між казковими подіями та поведінкою власного “Я” в реальному житті. Це процес перенесення казкових змістів у реальність.

Увесь потенціал казки розкривається завдяки її *метафоричності*. Метафора відповідає здатності людини вловлювати й помічати подібність між дуже різними індивідами й класами об’єктів. Ця подібність відіграє велику роль як у практичному, так і в теоретичному мисленні. Через розуміння метафори, побудову метафоричних образів діти розвивають уяву, інтуїцію, мислення, вчаться отримувати естетичну насолоду від літературних текстів, засвоюють норми поведінки й моральні цінності.

Психологи відзначають, що “метафоричний сенс казки часто засвоюється на підсвідомому рівні й програмує потрібні зміни в поведінці, змінює систему цінностей, поглядів і позицій. Це дає змогу вважати казки важливим психотерапевтичним засобом, який допомагає впорядковувати свій внутрішній світ” [5, с. 1–2].

Т. Зінкевич-Євстигнеєва виокремлює п’ять видів казок: художні, дидактичні, психокорекційні, психотерапевтичні, медитативні. Вважаємо за потрібне зупинитись на цій класифікації більш детально:

1. **Художні казки** – до цього виду казок можна віднести всю літературну спадщину наших предків, те, що ми, власне, і звикли називати казками, міфами, легендами тощо. Художні казки можуть бути народними й авторськими. Вони містять досвід, світогляд, систему цінностей як окремого автора, так і етносу в цілому (народна педагогіка).

2. **Дидактичні казки** – це казки, які вигадують педагоги для створення позитивної мотивації до навчального процесу. Ця категорія казок покликана передавати в доступній метафоричній формі дидактичний матеріал, а також навчальні завдання й інструкції.

3. **Психокорекційні казки** створюються для виховного впливу на поведінку дитини 11–13 років.

4. **Психотерапевтичні казки** ніби лікують душу. Вони допомагають розкрити прихований зміст подій, побачити те, що відбувається з ін-

шого боку. Вони часто порушують питання, які стимулюють процес особистісного зростання.

5. Медитативні казки створюються для накопичення позитивного образного досвіду, зняття психоемоційного напруження. У таких казках немає конфліктів і негативних героїв [5, с. 2].

Згідно з цією класифікацією найбільш привабливими є художні казки, які сприяють творчості та слугують поштовхом для переходу творчості в стан активного прояву й не залишатися в стані “сну”. Тому розглянемо форми роботи з цією групою казок:

1. Аналітична форма (Інтерпретація казок)

Зміст роботи полягає в тому, щоб зрозуміти й проінтерпретувати суть казкових ситуацій, образів, конструкцій сюжету. В основі напряму лежить ідея про те, що кожна казкова ситуація несе в собі величезний прихований зміст, досвід розв’язування нашими предками складних життєвих проблем. Інформація про це “зашифрована” в казкових образах. Використання цього методу ефективно для розвитку дивергентного (творчого) мислення, аналітико-синтетичних здібностей і ціннісних орієнтації дітей.

У рамках цієї форми вирішуються завдання формування здібностей до встановлення причинно-наслідкових зв’язків вчинків і явищ, розвитку творчого мислення й уяви. Ця форма застосовується у двох видах:

- біблеотерапія;
- вирішення казкових завдань.

Біблеотерапія спрямована на формування ціннісної структури особистості, більш глибоке розуміння змісту життєвих явищ і розвиток аналітико-синтетичних здібностей. Цей прийом передбачає, що учасники групи розташовуються в зручних, розслаблених позах. Ведучий читає спеціально підібрану (відповідно до цілей) казку. Після того, як казку прослухали, ведучий організує групову дискусію. Для цього можуть бути запропоновані запитання, які можна застосовувати, використовуючи інтерактивний прийом “Мікрофон”, наприклад:

На вашу думку, про що ця казка?

Як ви думаєте, чого вона вчить?

Чому герой робив ті або інші вчинки?

Що могло б відбутися, якби герой вибрав інший шлях (або чого-небудь не зробив, відмовився)?

Що було б, якби в казці були лише погані герої?

Якою була б казка, якби в ній не було поганих героїв?

Чому герой втратив (або придбав) щось важливе?

Чи міг бути в цій казці інший кінець? Якщо так, то в якому випадку?

Важливо, щоб слухачі відчули й проговорили не сюжетну лінію казки, а її приховані змісти. Що відбувається, чому це відбувається, навіщо це потрібно, чи є аналоги казковим ситуаціям у нашому житті, і саме тоді це буде кроком до прояву креативності особистості.

Подібні обговорення казок вчать нас думати, розбиратися в прихованих механізмах того, що відбувається, абстрагуватися від поверхневих змі-

стів і подій. Крім того, у ході групової дискусії кожний її учасник має можливість висловитися й бути почутим, навчитися будувати свою лінію поведінки в групі, аргументовано обстоювати свою думку й без шкоди для себе приймати думку інших.

Вирішення казкових завдань “відкритого” типу слугує шляхетним цілям збору діагностичного матеріалу, розвитку творчого (дивергентного) мислення й уяви. Визначимо поняття “творчого мислення” – “це вміння знаходити оригінальні, вільні від стереотипів рішення різних завдань, досягати результату з найменшими енерговитратами й більшою радістю, розуміти множинність першопричин і наслідків ситуацій, вчинків і рішень” [2, с. 51].

Казкове завдання формулюється таким чином, щоб людина могла спроектувати, перенести на неї свій життєвий досвід. І найважливіше, вона не має єдино правильного вирішення. Мета казкового завдання – стимулювати процес творчого пошуку ідей для вирішення непростих життєвих ситуацій, знайти якнайбільше потенційних рішень.

Казкові завдання є випробуваннями. Ситуація не повинна мати правильної відповіді, яка відома тільки дорослому – ведучому. Образи, герої й події завдання повинні заінтриговувати дитину, бути їй близькими. Ситуація може містити актуальну для дитини проблему (“зашифровану” в образному ряді казки). Наприклад: подолання перешкод (особливо якщо в дитини позначилася проблема нерішучості, страху виявити себе); взаємодопомога й взаємодія (особливо якщо дитині властивий неопрацьований егоцентризм); самоорганізація й прогнозування своїх дій (у випадку, якщо дитина недостатньо уважна й організована) тощо.

Таким чином, робота в руслі аналітичного напрямку (інтерпретація) казкотерапії *de facto* сприяє:

- розвитку творчого (дивергентного) мислення дитини;
- удосконаленню вербальної мови (дитина вчиться доступно й правильно формулювати свої думки);
- розвитку фантазії, уяви;
- розвитку здатності до глибокого образного мислення, установлення причинно-наслідкових зв’язків;
- розвитку емпатії й уміння слухати (тому що в ході аналізу дитина вчиться відчувати головного героя й слухати те, що говорять інші діти).

2. Розповідання казок

Ця форма дає змогу вирішувати такі завдання:

- виявлення актуальної проблематики дитини, підлітка, дорослого шляхом аналізу емоційного стану при розповіді, застережень, інтонаційних акцентів, стилю й змісту викладу;
- розвиток фантазії й уяви;
- розвиток уміння виражати свої думки;
- розвиток пам’яті й уваги;
- розвиток здатності слухати іншого, стежити за ходом його думок і вміння прилаштовувати свої власні думки й фантазії в контекст оповідання.

3. Групове малювання (проект)

Прийом групового малювання казки дає змогу опрацювати такі важливі моменти:

- розвиток довільної пам'яті й уваги;
- розвиток фантазії й уяви;
- розвиток уміння виражати свої думки (розвиток вербальної мови);
- розвиток уміння слухати;
- удосконалення навичок образотворчої діяльності.

Для заняття будуть потрібні: великий аркуш ватману; фарби, пензлі; спокійна музика.

Процес групового малювання надає важливу інформацію про те, як розподілилися між дітьми ролі в групі: хто лідер, хто підлеглий, хто прагне повернути до себе загальну увагу, хто бажає бути в тіні, хто прагне нав'язати своє, а хто прислухається до інших. Крім того, спостереження за процесом малювання надає інформацію про згуртованість групи. Якщо малюють “ізолювано” (тобто не прагнуть внести свій малюнок до попередніх малюнків), то, швидше за все, можна говорити про деяку ворожість між дітьми або сторожкість; або ж про те, що діти дуже егоцентричні. Спостерігаючи за тим, як малюють діти, можна побачити, які приховані взаємодії існують між ними, і, звичайно ж, спільну творчість.

4. Складання казок

Казки, що складаються нами, не тільки відбивають нашу внутрішню реальність, проблеми, що хвилюють нас, але й активізують несвідомі процеси, що сприяють нашому особистісному розвитку та вдосконаленню.

Важливий момент в аналізі лінії головного героя – адекватність його поведінки тому, що відбувається: подіям, іншим героям. У цьому випадку можна говорити про адекватність поведінки самого автора й сили його “Я”.

Епітети, метафори, що застосовуються при описі головного героя, відображають емоційне ставлення автора до самого себе.

Особливо важливим є індивідуальний образ успіху для героя казки: що він одержує в результаті всіх пригод, до чого насправді прагне. У цьому міститься унікальна інформація про систему цінностей автора і його образ успішної поведінки.

Ця форма має велику сферу для застосування: батьки вигадують казки своїм дітям, причому дітям імпонує те, що в казці звучить саме її ім'я як головного героя, а для батьків це шанс побути на одній сходинці з власною дитиною, продумати і проговорити виховні моменти, і, звичайно, розвиток правої півкулі головного мозку, що надає гармонії й балансу в думках, реалізації ідей за рахунок підтримки креативних “скарбів”; казки вигадують особистості в будь-якому віці, і це не втрачає актуальності. Наприклад, учні для закріплення теми під час вивчення іноземної мови. Цікавим є той факт, що студенти залюбки складають казки. Нами було запропоновано студентам II курсу написати казку про науку Педагогіку, і було виявлено те, що першу половину відведеного часу вони збирались з думками, намагались відмовитись від виконання завдання, а потім вони настільки пори-

нули в творчій простір, що під час читання їх казок, по-перше, простежувались ґрунтовні знання з дисципліни, а по-друге, відчувалось, що вони особистості, які мають естетичний смак, мають бажання продовжувати розвивати свій творчий потенціал, проектують свій власний досвід, проблеми, взаємодію з іншими у своїх казках.

Ефективність набуття особистостями креативної компетенції вимагає ретельного вибору шляхів, методів та засобів навчання й виховання. Використання казок доводить, що словесні образи, створені в уяві за допомогою міфів, легенд, фантастичних історій, відзначаються великим емпатійним емоційним переживанням. У зв'язку із цим у виховному процесі доцільно широко використовувати народні казки. Вони розвивають уяву, образне мислення, усне мовлення, стимулюють творчу активність, виступають дієвим засобом самовиховання дитини.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, ми усвідомлюємо багатогранність казок. Історія їх застосування сягає своїм корінням у той період, коли не було шкіл, і виховання й освіта підростаючого покоління була в руках батьків, які й вигадували казки, так само як і сучасні батьки, незважаючи на бурхливий розвиток країн розповідають по всій Землі казки задля набуття дітьми знань. Навчально-виховний процес потребує також застосування казки, тим паче, що це додатковий шанс для особистостей, тому що візуали можуть розкривати свій потенціал за допомогою малювання казки, аудіальні мають можливість відшліфувати свої знання й навички, слухаючи казки усно, а кінестетики виявляють здібності завдяки участі в постановці казки як іноземною мовою, так і українською. Як бачимо, спектр застосування казки чималий, а значить, це спрацьовує на користь становлення компетентної особистості. У подальшому ми б хотіли зосередити увагу на формуванні компетенцій під кутом арт-терапії.

Література

1. Жук Н. Казкотерапія як спосіб формування “Я” молодшого школяра / Н. Жук // Рідна школа. – 2006. – № 6. – С. 52–52.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Путь к волшебству / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Златоуст, 1998. – 352 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Речь, 2000. – 310 с.
4. Иванова Э.М. Воспитание сказкой / Э.М. Иванова. – М. : АПН СССР, 1987. – 150 с.
5. Кандиба Т. Казкотерапія / Т. Кандиба // Початкова освіта. – 2003. – № 12 (203). – С. 1–2.
6. Кравець В.П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва / В.П. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
7. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної освіти / М-во освіти і науки країни; Ін-т педагогіки АПН України. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 176 с.
8. Михайлова А.Я. Современный ребенок и сказка: проблемы диалога / А.Я. Михайлова. – М. : ВЦХТ, 2002. – 160 с.

9. Соловей М.І. Основи професійно педагогічної підготовки майбутнього вчителя / М.І. Соловей, Є.С. Спіцин. – К. : КНЛУ, 2002. – 232 с.

10. Соловейчик С.Л. Час ученичества. Жизнь замечательных учителей / С.Л. Соловейчик. – М. : Дет. лит., 1972. – 256 с.

11. Українська народна казка у вихованні моральних почуттів молодших школярів / Н. Басюк // Вісник Львів. ун-ту. Серія педагогічна. – 2007. – Вип. 22. – С. 182–186.

ГЕРТЕР Н.Л.

ОБҐРУНУВАННЯ ВИБОРУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК ЗАСОБУ ТВОРЧОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Орієнтація сучасного освітнього процесу на самореалізацію та саморозвиток його суб'єктів вимагає від педагога вибору найбільш адекватних засобів забезпечення цих процесів. Серед усього багатства засобів, якими володіє педагогічна наука, вважаємо за необхідне звернути увагу на педагогічну підтримку.

Мета статті – дати визначення поняття педагогічна підтримка у вищому навчальному закладі, обґрунтувати вибір педагогічної підтримки як засобу творчого саморозвитку особистості.

Реалії сучасної освіти диктують необхідність глибшого аналізу її змісту для готовності відповідати новим запитам суспільства в цілому та кожної особистості зокрема. Вдумливий погляд на освітні процеси ще наприкінці минулого століття змусили педагогів-учених та педагогів-практиків констатувати теоретично-практичну недосконалість традиційного поділу освіти на навчання й виховання. Адже, як зазначав О. Газман, навчання покликане надати особистості певний корпус знань для засвоєння, виховання – певний корпус правил, моделей, норм дій у суспільстві. Отже, і навчання, і виховання вирішують, передусім, проблеми соціалізації, індивідуалізації ж, відтак, лишається на периферії педагогічної думки та дії. Завдання індивідуалізації, а точніше, збалансування індивідуального та соціального в освіті, має вирішувати третя її галузь, третя підсистема – педагогічна підтримка.

Наразі в практиці дослідження педагогічної підтримки превалюють два підходи до її визначення, а саме: “Широка інтерпритація пов'язується зі створенням сприятливих умов, безпечного середовища, необхідних для розвитку та саморозвитку дітей, розкриття й реалізації їхніх внутрішніх сил, формування здатності до самостійних дій та вільному вибору рішення. Вузьке значення асоціюється з допомогою педагога, його сприянням у подоланні проблем, пов'язаних з навчанням, спілкуванням, здоров'ям, самовизначенням” [5]. Варто наголосити, що специфікою педагогічної підтримки, на відміну від інших підсистем освіти, є, за О. Газманом, її апріорна орієнтація на допомогу особистості в самовизначенні, самореалізації та саморозвитку, що забезпечує освіті повну міру широко декларованої нині, проте подеколи недостає зреалізованої суб'єкт-суб'єктності. Тому саме